

Enrique García
Rocío Lorente

Del context carcerari a la realitat social: línies d'actuació en nous espais de resocialització

Recepció: abril 2016 / Acceptació: desembre 2016

Resum

Qualsevol persona que entra en un centre penitenciari s'ha d'adaptar a una institució amb una política, organització, jerarquia i sistema de relacions propis. Això suposa un gran canvi en el seu comportament, la qual cosa crea una identitat específica: la del reclus. Així, el reclus, en ésser alliberat necessitarà de diversos professionals per a la seva reintegració social. Aquest article defensa la importància dels espais de resocialització entre la presó i la societat, exposant les principals deficiències que els exreclusos troben a fi d'establir les bases de la intervenció per a una favorable integració social.

Paraules clau

Exreclus, Espais de resocialització, Educació social, Integració, Intervenció

Del contexto carcelario a la realidad social: líneas de actuación en nuevos espacios de resocialización

Cualquier persona que entra en un centro penitenciario debe adaptarse a una institución con una política, organización, jerarquía y sistema de relaciones propios. Esto supone un gran cambio en su comportamiento, lo que crea una identidad específica: la del recluso. Así, el recluso, al ser liberado necesitará de varios profesionales para su reintegración social. Este artículo defiende la importancia de los espacios de resocialización entre la prisión y la sociedad, exponiendo las principales deficiencias que los exreclusos encuentran a fin de establecer las bases de la intervención para una favorable integración social.

Palabras clave

Exrecluso, Espacios de resocialización, Educación social, Integración, Intervención

From Correctional Context to Social Reality: lines of action in new spaces of re-socialization

Anyone who enters a correctional facility has to adapt to an institution with a politics, an organizational structure, a hierarchy and systems of relationships of its own. This brings about very significant changes in the individual's behaviour, which create a specific identity: that of the inmate. As a result, on being released the former inmate will require various kinds of professional intervention to facilitate his or her social reintegration. This article affirms the importance of spaces of re-socialization between prison and society and identifies the main obstacles and difficulties that former inmates encounter with a view to establishing the bases of intervention for favourable social integration.

Keywords

Former inmate, Spaces of re-socialization, Integration, Intervention

Com citar aquest article:

García Jiménez E.; Lorente García R. (2016).

"Del context carcerari a la realitat social: línies d'actuació en nous espais de resocialització".

Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 64, p. 28-42

▲ Introducció

L'ingrés en una institució penitenciària suposa, per a qualsevol persona, un gran esforç per adaptar-se a aquesta institució que posseeix una política, organització, jerarquia i sistema de relacions pròpies. Això implica un profund canvi en la conducta dels interns, creant una identitat particular: la del reclus. Concretament, Ordóñez (2006: 189) assenyala que quan una persona ingressa a la presó construeix una nova identitat caracteritzada per tres etapes: separació de la vida social anterior, aïllament i indeterminació social i reagregació a una nova societat (la carcerària) a la qual, forçadament, s'haurà d'adaptar.

En aquest sentit, segons Larrad (2011: 78-79), la vida a la presó comporta en efecte una nova societat, que suposa una necessària adaptació, ja que està plena de rutina i normativitat, en haver de complir amb uns horaris molt estrictes en el dia a dia, sense espais d'oxigenació, com caps de setmana o festius. Per tant, els interns depenen de l'estructura i règim de la presó, queden subordinats al control i la seguretat de la mateixa i han de compartir amb desconeguts la seva intimitat en tot moment.

Des del punt de vista legal i constitucional la principal funció de les institucions penitenciàries rau en la resocialització de la persona. Per tant, l'internament a la presó i la formació d'aquesta nova identitat carcerària abans al·ludida porten implícita la idea de correcció de la conducta social de l'individu, per aconseguir la reinserció social.

Aquesta resocialització, des d'un punt de vista penològic, ha de consistir, segons Muñoz Conde (1982: 133), en aconseguir que el reclus accepti les normes bàsiques i generalment vinculants que regeixen una societat.

No obstant això, molts autors consideren que aquesta finalitat de resocialització a la pràctica no es compleix. Així, per exemple, Mathiesen (2003: 224-225) assenyala la presó com a institució de control total, negant així la seva suposada funció resocialitzadora, reeducativa, rehabilitadora o reinseridora, i assignant-li per contra una funció purgatòria, consumptiva de poder, distractòria, simbòlica i executiva.

En la mateixa línia, Marcuello-Servós i García Martínez (2011: 49-50) indiquen que la suposada funció reinseridora de la presó queda devaluada per adquirir una altra "plusvàlua", que consistiria en una legitimació ideològica de la desviació social en nom d'un ordre establert. En aquest sentit, segons indiquen aquests autors, aquí trobem la principal fal·làcia del sistema penitenciari, ja que mentre que l'objectiu i finalitat del mateix marquen la rehabilitació social, el resultat pràctic és la de-socialització.

La presó no és la culpable dels mals socials, però no aconsegueix reinserir els reclusos

És veritat que, com subratlla Segovia (2011: 15), la presó no és la culpable dels mals socials, però no aconsegueix reinserir els reclusos. En realitat, la institució penitenciària es limita a gestionar els mals de la societat i a cronificar-los.

Per tant, des de la línia argumental d'aquests autors, el sistema penal i la pròpia presó fracassen, i més enllà de resocialitzar i reinserir acaben provocant aïllament, més violència i marginació social dels reclusos.

No obstant això, sense entrar més en profunditat en el debat al voltant de les institucions penitenciàries i la seva orientació pràctica a la reinserció del reclus o només cap al càstig pels seus actes delictius, el que sí és una realitat és que l'ajustament del reclus a aquest sistema carcerari, caracteritzat per la privació de llibertat i amb una forta influència en la pròpia identitat, suposa una ruptura amb la realitat social que, en el moment de la seva excarceració, necessitarà de la intervenció de diversos professionals per a la reinserció social d'aquesta persona. D'aquesta manera, seguint Moty Benkayar (2006: 35), podem considerar les presons com a entorns disruptius.

En aquest context al voltant de la temàtica de la resocialització i reinserció en el context carcerari, en el present article es defensa la importància que hi hagi espais de resocialització entre la presó i la societat. Aquests espais han de facilitar a la persona, un cop hagi abandonat la institució penitenciària, eines que li permetin trobar el potencial de desenvolupament propi per fer-lo útil, adquirint hàbits i pràctiques socials fonamentals per a la seva vida fora de la presó.

A partir de l'experiència de conviure amb exreclusos en aquests espais que fan de pont entre la institució penitenciària i l'entorn social i de l'estudi dels mateixos, es perceben quines són les principals mancances d'aquestes persones sobre les quals caldrà intervenir per la seva favorable inserció social, així com el treball i la tasca concreta d'aquests espais en el treball amb els exreclusos.

Espais de resocialització per a exreclusos: línies d'actuació per a la seva reinserció

La resocialització i consegüent reinserció social que nosaltres defensem és posada en pràctica dins les institucions penitenciàries a través de diversos programes dirigits al compliment del mandat constitucional que en el seu article 25.2 disposa que les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social [...] (Constitució Espanyola, 1978).

Entre les diferents iniciatives que es duen a terme a aquest efecte en les institucions penitenciàries espanyoles trobem: ensenyament reglat i altres programes de formació, programes per a la inserció laboral (formació per a l'ocupació, orientació laboral, cursos i tallers ocupacionals...), programes específics d'intervenció, programes culturals i programes esportius.

D'altra banda, hi ha centres que, específicament, s'adrecen a la inserció social dels reclusos i, així són denominats: centres d'inserció social (CIS).

Concretament, des de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, els CIS es defineixen com a establiments penitenciaris destinats al compliment de penes privatives de llibertat en règim obert, així com al seguiment de totes les penes no privatives de llibertat que s'estableixin en la legislació penal i l'execució s'atribueixi als serveis corresponents del Ministeri de Justícia i Interior o òrgan autonòmic competent. També es dedicaran al seguiment dels alliberats condicionals que tinguin adscrits.

A l'article 163.2 del Reglament penitenciar s'especifica que l'objectiu d'aquests centres serà potenciar les capacitats d'inserció social positiva que presentin les persones que hi ha internades mitjançant el desenvolupament d'activitats i programes de tractament destinats a afavorir la seva incorporació a l'entorn social.

I fora de l'entorn penitenciar hi ha iniciatives de caràcter privat que també estan destinades a la reinserció social tot i que, en aquests casos, s'adrecen a aquelles persones que ja han finalitzat la seva condemna. No obstant això, en alguns casos també s'adrecen a persones que encara no l'han finalitzat, com ara a les que se'ls concedeix un permís ordinari –per al qual el reclus ha d'haver acomplert almenys un quart de la condemna i ha d'estar classificat en segon grau– acollint-la legalment durant els sis dies de durada d'aquest permís, les que es troben en tercer grau i les que tenen una situació de llibertat condicional. La diferència més significativa d'aquests programes amb els exposats anteriorment, és que es duen a terme fora de la institució penitenciària i, per tant, en un entorn social real.

Un exemple concret el trobem a la casa d'acollida Juan Gil, a Antequera (Màlaga), on vàrem treballar com a professionals l'any 2009, participant en la tasca d'afavorir l'autonomia d'aquestes persones i la seva favorable reinserció *social*.

Aquesta Casa, creada el 2003, pertany a la Fundació Prolibertat, i té com a objectiu general “promoure actuacions que afavoreixin l'autonomia personal dels reclusos i exreclusos, la seva estabilització personal i la seva normalització familiar, social i laboral, aconseguint minimitzar al màxim el risc d'exclusió social que afecta aquest col·lectiu”, tal com apareix reflectit al seu web.

El perfil de les persones que són acollides per la casa Juan Gil és el d'home, major d'edat, procedent d'un centre penitenciari, ja sigui per permís, per tercer grau, llibertat condicional o que ja ha abandonat la presó.

Seguint el programa de la casa d'acollida, l'atenció se centra en tres blocs:

- Promoció: centrada en la rehabilitació i reeducació personal, per l'inici de la seva vida fora del centre penitenciari.
- Inserció sociolaboral: s'ofereix orientació laboral i formació professional, per afavorir la inserció laboral i social.
- Acollida: es treballen les necessitats bàsiques de l'individu i s'afavoreix la convivència en un ambient social normalitzat.

La nostra tasca, dins del bloc *d'acollida*, consistia a conèixer, treballar i compartir amb els reclusos i exreclusos el dia a dia de la seva estada a la casa d'acollida.

Ens ha permès conèixer les dificultats de tota mena que es troben els reclusos i exreclusos fora de l'àmbit penitenciari

La relació i convivència diària amb aquestes persones ens ha permès conèixer de primera mà les dificultats de tota mena que es troben els reclusos i exreclusos fora de l'àmbit penitenciari, fet que ens porta a considerar com a prioritària la intervenció en determinats aspectes.

Tanmateix, aquest és només un exemple dels molts que hi ha actualment en la nostra geografia espanyola. En els darrers anys s'estan potenciant i reforçant aquest tipus d'iniciatives amb la finalitat d'acollir temporalment reclusos i exreclusos, incidint en la resocialització i la completa reinserció social dels mateixos, fent de pont entre la institució penitenciària i la societat.

Gairebé totes aquestes iniciatives, com s'ha exposat més amunt, són privades, moltes d'elles promogudes per fundacions, ONG i congregacions religioses. Aquesta col·laboració d'associacions i ONG amb l'Administració Penitenciària ve de molts anys enrere. Tal com analitzen Del Pozo, Añaños-Bedriñana i García-Vita (2013: 428) aquesta col·laboració "es va consolidar amb l'aparició de la Llei Orgànica 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària (LOGP, 1979) i des de llavors la presència d'aquestes entitats en l'àmbit penitenciari no ha parat d'augmentar, quantitativament i qualitativament [...]. La Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (SGIP) tenia adscrites 657 entitats col·laboradores l'any 2012/2013, desenvolupant 834 programes, amb un total de 7009 voluntaris/es en el conjunt d'establiments penitenciaris de l'Administració General de l'Estat (AGE)". En aquesta mateixa línia cal destacar l'Ordre INT/3191/2008, a través de la qual es van crear els Consells Socials Penitenciaris Locals per fomentar la participació i col·laboració del Tercer Sector en el desenvolupament de les polítiques penitenciaris de reinserció social.

En aquest sentit, es fa palès un enorme dèficit de les institucions i els serveis públics –que no arriben en general més enllà del CIS, comentat abans–, limitant-se simplement a atorgar alguna subvenció a aquests organismes privats, si bé és cert que en els últims anys, i com a conseqüència del context social i econòmic de crisi en què ens trobem, s'han reduït ostensiblement les partides adreçades a tot tipus de subvencions, també en aquest àmbit.

Les persones que solen ser acollides en aquests centres de diferents organismes privats es caracteritzen pel seu aïllament social i la manca de vincles i xarxes socials de tota mena. En general, són persones que no compten amb el suport de cap familiar ni persona propera que vulgui acollir-los i responsabilitzar-se'n legalment –en el cas dels reclusos que surten de permís, que estan en tercer grau o en llibertat condicional–, o simplement proporcionar-los una xarxa de suport social i afectiva. També pot donar-se el cas de persones que, tot i que sí compten amb aquests vincles afectius i/o familiars, aquests no puguin, per les raons que siguin, fer-se càrrec de la seva acollida legalment o de servir-los d'estímul per a la seva reintegració a la societat.

Les persones que volen ingressar temporalment en aquestes cases d'acollida solen contactar dins el centre penitenciari amb voluntaris pertanyents a aquests organismes privats, o mitjançant la informació detallada pel personal professional del centre penitenciari, normalment educadors socials, psicòlegs i treballadors socials, prèvia sol·licitud de l'intern a través d'una instància adreçada a qualsevol d'ells.

Entre els diferents centres i cases d'acollida privats existents per a reclusos i exreclusos, n'hi ha d'específics i exclusius d'homes, per una banda, i de dones, per una altra. Les normes bàsiques que han de complir les persones que ingressen en aquests centres fan referència a la prohibició del consum de drogues –inclòs l'alcohol–, el compliment d'una sèrie d'horaris i normes bàsiques de convivència, l'obligatorietat de fer nit a la casa d'acollida i la col·laboració en les tasques i feines domèstiques –reparació de desperfectes, cuina, neteja, pintura, etc.

Aquests centres i cases d'acollida que, tal com s'ha dit, solen dependre de fundacions, ONG i congregacions religioses, tenen en general diferents convenis o acords amb diverses entitats i empreses per promoure la inserció laboral d'aquestes persones, bàsica per aconseguir la seva completa reinserció social. En funció de la magnitud de la fundació, ONG o congregació religiosa i de la seva capacitat d'influència social en l'àmbit local on s'insereixi la casa d'acollida, l'acord amb el món de l'empresa pot ser més o menys productiu i fructífer.

Per tot això, a partir de les mancances percebudes en els reclusos i exreclusos després del seu pas per la presó, arran de la nostra experiència concreta a la casa d'acollida Joan Gil d'Antequera, i del coneixement que hi hem adquirit sobre el funcionament i la tasca desenvolupada per les diferents iniciatives d'aquest tipus existents a Espanya, vam presentar una sèrie de línies

d'actuació que considerem fonamentals per a la favorable reinserció social de les persones privades de llibertat, a la qual tant estan ajudant aquestes iniciatives privades, malgrat la seva manca de recursos i finançament en molts casos.

Educació per a la salut

Si bé les normes bàsiques de salut i higiene es troben interioritzades en els reclusos i exreclusos pels hàbits interns de la presó, cal incidir en el problema de les addiccions que, en alguns casos, han estat adquirides (fins i tot impulsades) durant la seva estada al centre penitenciari. En aquests casos, és important treballar en la superació de l'addicció per, d'una banda, inserir socialment i, d'altra banda, evitar un possible reingrés a la presó com a conseqüència d'accions delictives derivades de la pròpia addicció.

En aquest sentit, trobem el punt de partida per aconseguir això a la norma bàsica dels centres i cases d'acollida d'iniciativa privada, consistent, com quedava també expressat amb anterioritat, en la prohibició del consum de tot tipus de drogues, a excepció del tabac, i inclòs l'alcohol. Aquesta norma és fonamental per poder treballar amb èxit la superació de les addiccions en els reclusos i exreclusos, i així educar per a la salut. És cert que en els centres penitenciaris està prohibit el consum de drogues, però a la pràctica és bastant habitual. De fet, només els anomenats mòduls de respecte són aquells que estan lliures de droga, a part de complir una altra sèrie de normes, la qual cosa suposa una contradicció evident amb l'esperit reinseridor, de resocialització i de rehabilitació social que tenen els centres penitenciaris, i per tant, les institucions penitenciàries íntegrament.

Per tant, per aconseguir l'objectiu d'educar per a la salut en aquests centres i cases d'acollida és fonamental incidir i apostar decisivament per l'absència de consum de drogues, així com per l'educació en valors potenciadors de la salut tant personal com pública, i allunyats de tota mena d'addicció.

Igualment, és important també evitar possibles addiccions derivades d'una exclusió o inadaptació al context social fora de l'àmbit penitenciari, una cosa que sol ser bastant habitual, a causa de l'absència de xarxes socials i familiars de què pateixen en molts casos els exreclusos, i de l'adaptació a l'entorn carcerari durant el temps de condemna.

Educació sòcio-laboral

El període d'internament suposa un trencament amb les normes socialment establertes, per tal d'adaptar-se a la vida i la convivència a la presó que és en si una subcultura amb les seves pròpies normes implícites.

És important
també evitar
possibles
addiccions
derivades d'una
exclusió o
inadaptació al
context social fora
de l'àmbit
penitenciari

D'aquesta manera, considerem fonamental treballar en l'adquisició d'una nova identitat de la persona que trenqui amb la interioritzada en la institució penitenciària i que en faciliti la reintegració social.

Així mateix, és important potenciar el desenvolupament d'habilitats socials, especialment aquelles que poden servir a la persona per a la favorable adaptació al seu nou entorn social, així com facilitar-li més possibilitats d'accés al món laboral.

Això no obstant, per l'estigma social que recau sobre el reclus, és fonamental per a la seva inclusió social no només treballar amb ell, sinó també amb l'entorn social al qual s'incorpora, ja que "la relació que habitualment ha caracteritzat la societat i el reclus ve donada pel vincle de qui exclou, la societat; i qui és exclòs, el detingut; tot i la latent realitat demostrada científicament, tècnicament i pedagògicament, del xoc de l'objectiu de reinserció del detingut contra la naturalesa mateixa d'aquesta relació d'exclusió, ja que és impossible excloure i incloure al mateix temps" (Añez *et al.*, 2008: 66). Per tant l'èxit o fracàs de la inclusió sociolaboral de l'exreclus dependrà tant del mateix individu com del seu entorn social.

En aquest sentit, és digna de menció la gran tasca que fan els centres i cases d'acollida d'iniciativa privada al respecte, afavorint el suport a la recerca de feina.

En el cas concret de la casa d'acollida Juan Gil d'Antequera, pertanyent a la Fundació Prolibertas i que hem posat anteriorment d'exemple, es treballa, d'una banda, la inclusió social amb els exreclusos i, d'altra banda, es mou dins el món empresarial tot donant-se a conèixer com a institució i publicitant la seva tasca amb reclusos i exreclusos, per afavorir el reingrés d'aquestes persones al mercat laboral un cop acomplerta la seva pena privativa de llibertat.

En aquesta línia, se signen acords i convenis de col·laboració amb diferents empreses i entitats d'Antequera i la seva comarca per generar oportunitats laborals per a aquestes persones que facilitin la seva inclusió social. Paral·lelament es crea una borsa de treball per als beneficiaris, així com una assistència jurídica i legal. Concretament, la tasca de la Fundació rere la resocialització dels exreclusos és molt coneguda i valorada positivament, de tal manera que les diferents empreses locals es mostren receptives i col·laboradores amb la causa, afavorint l'adquisició de competències professionals a partir de la contractació d'aquestes persones. Aquests mecanismes de col·laboració permeten que el món empresarial, com a part important de la realitat social, comenci a desterrar prejudicis i estereotips socials contra les persones que han passat per la presó, afavorint en última instància la inclusió social.

Considerem fonamental treballar en l'adquisició d'una nova identitat de la persona que trenqui amb la interioritzada en la institució penitenciària

No obstant això, la inserció laboral dels destinataris continua sent difícil d'aconseguir, ja que a la complexa situació del mercat laboral actual s'hi suma l'escassa qualificació personal i professional dels exreclusos, així com diferents circumstàncies personals que necessiten una atenció prèvia abans de la inserció laboral. Tot i això, tal com reflecteix en la seva memòria anual la Fundació Prolibertas, en finalitzar l'any 2015, un 15% dels usuaris de la casa d'acollida Juan Gil d'Antequera havia trobat una feina. Així mateix, un terç de les persones amb les quals s'havia treballat les diferents estratègies i habilitats per a la recerca de feina van aconseguir accedir a una entrevista de feina.

Si bé és cert que l'aspecte sociolaboral és treballat a consciència des dels CIS, es limita únicament a la perspectiva del reclus i no de la societat. Igualment, els CIS segueixen formant part de les institucions penitenciàries. A més, la realitat penitenciària, caracteritzada per una superpoblació i una escassetat de recursos humans, dificulta l'atenció individualitzada dels reclusos en aspectes clau per a la seva reintegració social, la qual cosa dificulta l'objectiu resocialitzador de la presó. Per això adquireixen encara més rellevància les actuacions d'aquests centres i cases d'acollida de caràcter privat, en primer lloc, per situar-se fora de les institucions penitenciàries i, per tant, en un context social real, fet que facilitarà l'èxit de les seves actuacions amb aquestes persones i, en segon lloc, per la possibilitat que ofereixen als destinataris d'una atenció més ajustada a les seves necessitats.

Educació afectivo-sexual

L'internament suposa canvis en la forma de viure la sexualitat que es veuen afectats pel component general de la pèrdua d'afectivitat.

En aquesta línia, és interessant la investigació de Valverde (2011) sobre les conseqüències de la presó entre les quals ressalta les alteracions en la sexualitat. Com l'autor sosté, les relacions sexuals es donen en la institució penitenciària en totes les seves manifestacions (trobades amb persona externa al centre, relacions homosexuals entre reclusos i masturbació), però totes elles caracteritzades per la fredor i inexistència d'afectivitat, regint-se per una necessitat sexual primària.

L'autor arriba a parlar d'*embrutiment* en les relacions sexuals, aspecte que considerem que és fonamental treballar per normalitzar la sexualitat en la seva vida, integrant-la en la globalitat de la seva persona des de l'afectivitat i el desenvolupament integral de la persona.

Treball de l'autoestima

L'ingrés a la presó té uns efectes indubtables en la psicologia del reclus. Aquests poden devaluar la pròpia imatge i disminuir l'autoestima, concebudes com la valoració que l'individu realitza i manté respecte de si mateix (Coopersmith, 1959), sobre la qual caldrà treballar.

De fet, si es revisa la bibliografia sobre el tema es troben nombroses referències al respecte. En termes generals, s'ha suggerit que el "sistema social informal" de la presó influenciaria negativament l'autoestima i l'autopercepció dels subjectes (Smith i Hogan, 1973). (cit. en. Pérez i Rodó, 1991).

Per tant, cal potenciar el treball individual amb els reclusos i exreclusos per afavorir el concepte sobre si mateixos. La importància d'això rau en el fet que la baixa autoestima pot suposar una manca de reconeixement al valor de la pròpia vida i la dignitat personal, sobretot quan el sentiment de culpabilitat pesa sobre la persona, aspectes sobre els quals caldrà intervenir.

No obstant això, un factor molt influent en aquesta dignificació de la persona és el judici de la pròpia societat sobre el condemnat que, en molts casos, condiciona o limita el creixement personal, influint negativament en l'autoestima de l'exreclus. Per tant, adquireix especial rellevància treballar-hi des d'aquest tipus de centres.

Així mateix, en la feina amb exreclusos, s'ha d'insistir en la recuperació i consolidació de la seva identitat social, minvada en la seva entrada a la presó i relegada, com ja hem desenvolupat, per una identitat pròpia: la del reclus.

Educació emocional

Aquesta línia de treball al voltant de l'educació emocional dels reclusos i exreclusos segueix la de les dues anteriors, ja que guarda una gran relació tant amb l'educació afectivo-sexual com amb el treball de l'autoestima.

En el primer cas, ja hem assenyalat l'embrutiment de la sexualitat i les relacions sexuals per part dels reclusos com a conseqüència del seu internament a la presó, i com s'ha de treballar la sexualitat des de l'afectivitat i el desenvolupament integral de la persona, que inclou per descomptat l'aspecte emocional.

En el segon cas, en treballar l'autoestima amb els reclusos i exreclusos s'està tocant també l'aspecte emocional de la persona, dins de la psicologia del propi individu. En aquest sentit, les mancances emocionals que poden provocar-se com a conseqüència de l'ingrés a la presó poden afectar negativament l'autoestima de la persona, fet pel qual és necessari treballar tots dos aspectes de manera global.

La baixa autoestima pot suposar una manca de reconeixement al valor de la pròpia vida i la dignitat personal

D'altra banda, com ja hem assenyalat a l'inici de l'article, l'entrada d'una persona a la presó suposa un gran esforç personal per poder-se adaptar adequadament a aquesta institució total, definida com un entorn fix, inamovible i amb referències pròpies. Aquest ingrés genera en els reclusos distorsions afectives, emocionals, cognitives i perceptives (Clemente, 1997).

És molt comú que el reclus, en abandonar la institució penitenciària, presenti determinades mancances emocionals derivades de la seva privació de llibertat i, per tant, de la ruptura (almenys parcial) de les seves xarxes socials i familiars.

D'altra banda, el període d'internament obliga (en molts casos) a assumir i projectar una imatge dura i freda de la persona que, d'alguna manera, li permet autoprotegir-se i posicionar-se dins de la presó en funció del sistema de rols i estatus que s'hi generen. En aquest sentit són interessants les reflexions de Valverde (1991: 60-61), el qual a partir de les seves investigacions conclou que "com que la institució penitenciària és una estructura poderosa enfront de la qual el reclus es vivencia a si mateix com a feble, per mantenir uns mínims nivells d'autoestima, es veu obligat a autoafirmar-se enfront d'aquest entorn hostil. Ateses les característiques de la presó i l'evolució de la seva "aventura biogràfica", sovint adoptarà una autoafirmació agressiva, tot desenvolupant una forta hostilitat cap a tot el que tingui alguna vinculació amb la institució".

Per això, subratllem la importància del treball de l'equip de terapeutes d'aquest tipus de centres sobre els reclusos i exreclusos a nivell individual i grupal, incidint en la construcció d'una sòlida educació i maduresa emocional, fonamental en la seva readaptació a l'entorn social.

Col·laboració i participació en les tasques domèstiques

Destaquem, en aquest últim aspecte, la col·laboració i participació dels residents dels centres i cases d'acollida en les tasques domèstiques, que constitueix una de les normes bàsiques d'accés que tenen aquestes institucions.

És important incidir-hi quan treballem amb aquestes persones, ja que també suposa un procés d'aprenentatge i reeducació social, alhora que augmenta la seva percepció de col·laboració i el seu estatus d'igualtat respecte a la resta de persones amb què conviuen en els centres i cases d'acollida.

Aquesta participació en les tasques domèstiques suposa a la pràctica l'establiment d'uns torns de neteja, ajudar en els àpats i la resta de tasques pròpies de la cuina, pintar, arreglar desperfectes domèstics, etc.

Creiem que cal treballar bé aquest aspecte, dialogant amb ells i mostrant-los la necessària implicació per part seva en aquestes tasques com a expressió

de la coresponsabilitat i la convivència comuna. Com hem dit, encara que sigui quelcom molt bàsic, aquest aspecte pot tenir una clara funció d'integració social i de reeducació, pel fet de sentir-se participants del projecte comunitari de convivència del centre o casa d'acollida i en situació d'igualtat de condicions respecte a la resta de persones, fet que incideix en la seva inclusió social.

Conclusions

L'objectiu del present article és ressaltar la importància i la necessitat que existeixin espais que facin de pont entre la institució penitenciària i l'entorn social per a les persones que abandonen la institució penitenciària, amb la finalitat de la seva favorable reinserció social. Partint d'aquesta premissa i, a partir de la nostra experiència en un centre creat per a treballar en aquesta línia, plantegem els principals aspectes que cal abordar –i que de fet ja s'aborden en molts casos– en aquests espais. Així, considerem que posant-hi l'accent es pot aconseguir que la ruptura social que pateix la persona en el seu internament no suposi un handicap en la tornada al seu entorn social.

Des de la nostra experiència defensem totes aquelles iniciatives que, complint el Reglament Penitenciari vigent (RD 190/1996), orienten les penes privatives de llibertat cap a la reeducació i reinserció social.

Una altra qüestió és si, a la pràctica, la presó efectivament reeduca i reinsereix la persona que hi ingressa per haver comès algun delictes del tipus o forma que sigui. Si bé és cert que no forma part del propòsit d'aquest article entrar a debatre en profunditat aquesta qüestió –i que hi ha un profund debat teòric referent a això abanderat per diversos autors amb posicions contraposades–, és un fet que si la reeducació i la reinserció social dels presos fos completa i plenament reeixida no tindria cabuda suggerir la necessitat d'aquests espais que facin de pont entre la institució penitenciària i l'entorn social, i que serveixin per acollir i ajudar l'exreclús en la seva plena reintegració a la societat.

Però la realitat ens marca unes necessitats concretes de les persones que surten de presó per compliment de condemna. Necessitats que van des d'allò social fins a allò material, passant lògicament per allò personal. Aquestes necessitats es concreten en aspectes tan específics i al mateix temps essencials com oferir un sostre i manutenció, potenciar les seves capacitats relacionals i –en definitiva– la seva reintegració social, ajudar a actualitzar el currículum i la preparació de la persona a nivell psicològic per a la seva tornada al mercat de treball, estrènyer els vincles socials i afectius, i oferir una orientació sociolaboral adequada, per citar-ne només alguns exemples. La gran majoria fa anys que es duen a terme en els diferents centres i cases d'acollida per

La realitat ens marca unes necessitats que van des d'allò social fins a allò material, passant per allò personal

a exreclusos existents a Espanya, per la qual cosa ressaltem en el present article la seva enorme rellevància, així com donem suport i reconeixem la important tasca desenvolupada per aquestes institucions en benefici de les persones que han passat per la presó i es troben ja en situació de llibertat, amb enormes beneficis per a elles.

En definitiva, creiem que els diferents centres i cases d'acollida d'iniciativa privada suposen un pilar fonamental per contrarestar les mancances que, a diversos nivells, es produeixen en la institució penitenciària i que poden obstaculitzar la vida en societat de l'exreclús. Els CIS són una alternativa que aposta per la reinserció social dels reclusos facilitant-los eines per a la participació plena de l'intern en la vida familiar, social i laboral. Però la limitació d'aquests centres rau –segons la nostra opinió– en el fet que estan destinats al compliment de penes privatives de llibertat en règim obert i de les penes d'arrest de cap de setmana, per la qual cosa en queden fora els reclusos que obtenen la llibertat plena. Creiem que un altre dels inconvenients que tenen per a la resocialització té a veure amb les instal·lacions pròpies dels centres, que són similars a les institucions penitenciàries (distribució per cel·les). Tot i això, considerem que compleixen una funció social imprescindible.

Paral·lelament, un altre problema de la reinserció social treballada en les institucions penitenciàries és el de la superpoblació de les presons a Espanya. Aquest és un problema real que dificulta la resocialització, ja que probablement aquesta seria més eficaç i de més qualitat amb un nombre molt més reduït d'interns, i més ajustat a la capacitat de cada centre penitenciari. En aquest sentit, Espanya presenta una taxa de 161 presos per cada 100.000 habitants, molt per sobre de la mitjana europea, que és de 136,8 (Becerra, 2012: 385).

Per tot això, estímem que és fonamental –socialment parlant– que hi hagi altres espais que, sent més acords a la realitat social, treballen en la sociabilitat de l'individu. No neguem, per descomptat, l'eficàcia i la força resocialitzadora de les institucions penitenciàries, així com del mateix sistema penal espanyol, però els espais als quals ens referim completen d'alguna manera el treball de reeducació i resocialització posat en marxa per les institucions penitenciàries, tot ampliant els límits que tenen, a causa de factors tant externs com interns a les pròpies presons.

En aquest sentit, en les pàgines anteriors hem exposat la nostra experiència en un d'aquests centres d'iniciativa privada, dels diversos que hi ha a Espanya i que treballen amb l'objectiu de culminar el procés de resocialització i de reinserció social de les persones que han passat per la presó i que han acomplert ja condemna íntegrament –a banda de les persones que surten de permís i encara tenen una part de la pena per complir, amb les quals es treballa en una altra direcció–, treballant per tant en un entorn social real, fora del context de les institucions penitenciàries. Per això, considerem que seria fonamental l'existència de més iniciatives com aquesta i la importància

d'ajudes econòmiques i subvencions estatals per al seu exercici/tasca en millors condicions d'èxit, eficiència i durabilitat.

Enrique García Jiménez
 Doctor en el Departament de Pedagogia
 Àrea de Teoria i Història de l'Educació
 Universitat de Jaén
 enriquegj@eulainmaculada

Rocío Lorente García
 Professora ajudant
 Universitat de Jaén
 rlorente@ujaen.es

Bibliografia

- Añez, M.A. et al.** (2008). “Asistencia laboral penitenciaria y post-penitenciaria una propuesta a la reintegración social del recluso”. *Capítulo Criminológico*, 36 (4), 51-88.
- Becerra, J.** (2012). “Las prisiones españolas vistas desde Europa. Un análisis comparado”. *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 3a Època, 7, 381-406.
- Benyacar, M.** (2006). *Lo disruptivo. Amenazas individuales y colectivas: el psiquismo ante guerras, terrorismos y catástrofes sociales*. Buenos Aires: Editorial Biblos.
- Clemente, M.** (1997). “Los efectos psicológicos y psicosociales del encarcelamiento”. En M. Clemente; J. Núñez (Coords.). *Psicología Jurídica Penitenciaria II*. Madrid, Colección: Retos Jurídicos en la Ciencias Sociales. Fundación universidad-empresa, 383-407.
- Coopersmith, S. A.** (1959). “A Method for Determining Types of Self Esteem”. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59, 87-94.
- Del Pozo, F. J.; Añaños-Bedriñana, F. T.; García-Vita, M. M.** (2013). “El tercer sector y las entidades no penitenciarias en los procesos de reinserción: el tratamiento penitenciario desde las mujeres reclusas y el personal profesional”. En S. Torío; O. García-Pérez; J. V. Peña; C. M. Fernández (Coords). *Crisis social y el estado del bienestar: las respuestas de la Pedagogía Social*. Oviedo: Universitat de Oviedo, 428-435.
- Marcuello-Servós, C.; García-Martínez, J.** (2011). “La cárcel como espacio de de-socialización ciudadana: ¿fracaso del sistema penitenciario español?”. *Portularia*, XI (1), 49-60.
- Mathiesen, T.** (2003). *Juicio a la Prisión. Una evaluación Crítica*. (Traducido por M. Coriolano y A. Zamuner). Buenos Aires: Ediar, S.A.
- Ministeri de Justícia i Interior** (1996). *Reglament Penitenciari* (BOE, núm. 40, de 15 de febrer).

- Ministeri de l'Interior** (2013). *Portal web de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries*. Recuperat de: <http://www.institucionpenitenciaria.es/>
- Ordre INT/3191/2008**, de 4 de novembre, de *Creació del Consell Social Penitenciari i dels Consells Socials Penitenciaris Locals*, (BOE núm. 270 de 8 de novembre de 2008). Recuperat de: http://www.institucionpenitenciaria.es/web/export/sites/default/datos/descargables/descargas/Creacion_del_consejo_social_penitenciario.pdf
- Ordoñez, L.** (2006). “Mujeres encarceladas: proceso de encarcelamiento en la penitenciaría femenina de Brasilia”. *Universitas Humanistica*, 61, 183-199.
- Pérez, E.; Redondo, S.** (1991). “Efectos psicológicos de la estancia en prisión”. *Papeles del Psicólogo*, 48.
- Prolibertas** (2013). *Casa de acogida “Juan Gil” de Antequera*. Recuperat de: <http://www.prolibertas.org/quehacemos/programasaccionsocial/juangilantequera/gilantequera.htm>
- Prolibertas** (2015). *Memoria 2015. Fundación Prolibertas. ONG para la Acción Social y el Desarrollo*. Recuperat de: <http://www.prolibertas.org/noticias/imagenes/2015-MEMORIA-FINAL-PROLIBERTAS.pdf>
- Segovia, J. L.** (2011). “La cárcel del siglo XXI. Desmontando mitos y recreando alternativas”. *Crítica*, 973, 14-18.
- Valverde, J.** (2011). “Algunas consecuencias de la cárcel”. *Crítica*, 973, 20-24.
- Valverde, J.** (1991). *La cárcel y sus consecuencias: la intervención sobre la conducta desadaptada*. Madrid: Editorial Popular.